

Oikeistoradikalismin loppunäytös: Mäntsälän kapinasta Isänmaalliseen Kansanliikkeeseen*

LAURI KARVONEN

ABSTRACT

The Last Act of Right-Wing Radicalism: From the Mäntsälä Rebellion to the People's Patriotic Movement (IKL)

The Finnish Lapua Movement was one of the most successful European right-wing radical movements of the early 1930s. Later in the 1930s, its party political activity was channeled into the People's Patriotic Movement (IKL). The IKL never grew into a big party, but it was nevertheless the largest fascist party in the Nordic countries. Along with the Lapua legacy, its ideology incorporated foreign concepts, such as corporatism, and the Leadership principle. For its support, it relied upon conservatism, lower middle-class people in small communities, and Finnish-speaking civil servants in towns. The movement never acquired a wide following among smallholders.

The unresponsive attitude of other parties, the increasing ties of smallholders to the Agrarian League, and the increasing allegiance of the Agrarian League to the parliamentary system isolated the IKL from political decisionmaking and accelerated the weakening of the party.

1. Lopun alku: Mäntsälän kapina

1.1. Tausta

Lapuanliike kuului vuoden 1931 alkupuolelle saakka Euroopan menestyksekkäimpiin oikeistoradikaalisiin liikkeisiin. Se ei pelkästään kasvanut laajaksi »valkoisen Suomen» kansanliikkeeksi, vaan se onnistui myös vaikuttamaan politiikan kulkuun kolmekymmentäluvun alkupuolen Suomessa ratkaisevalla tavalla. Se kohotti P.E. Svinhufvudin Kyösti Kallion tilalle pääministeriksi kesällä 1930. Sen painostuksesta järjestettiin ennen aikaiset eduskuntavaalit saman vuoden syksyllä. Tarkoituksena oli taata n.s. kommunistilakien vaatima kahden kolmanneksen eduskuntaenemmistö. Tähän päästiin, ja kommunistien toiminta ja järjestöt, mukaan lukien kommunistiset lehdet sekä kommunistien hallussa ollut enin osa ammattiyhdistysliikettä, ju-

listettiin laittomiksi. Lapualaispainostus oli myös ratkaiseva tekijä Svinhufvudin kohotessa K.J. Ståhlbergin ohi presidentiksi helmikuussa 1931 (esim. Rintala 1962, 164—199).

Liikkeen menestyksekkäs vaihe oli kuitenkin samalla sen radikalisoitumisen kausi. Kehityksen syyt ovat tämän esityksen aiheen ulkopuolella. Mainittakoon kuitenkin, että liikkeen toiminta alkoi saada konkreettisia tuloksia väkivaltaisuuksien jo alettua. Tämä vahvisti ulkoparlamentaariseen toimintaan suuntautunutta lapualaisiisipeä. Loppusyksyllä 1930 syrjäytettiin laillisuusrintaman hallitsema Suomen Lukko -järjestö, ja lapuanliikkeen keskusjärjestöksi perustettiin jo selvästi myös sosiaalidemokratiaa ja koko valtiojärjestystä vastaan suuntautuva Lapuan Liike r.y. (Siltala 1985, 187—197).

Kehitys kavensi liikkeen poliittista ja yhteiskunnallista kannatusta. Yhtäältä katsottiin kommunismin murskaamisen olevan riittävä saavutus — näin paljolti ajateltiin liikettä rahoittaneen elinkeinoelämänkin piirissä. Toisaalta väkivaltaisuuudet ja li-

* Orivedellä 26—28. 6. 1989 järjestetyssä seminaarissa »Sällissodasta Mäntsälän kapinaan» pidetty esitelmä.

sääntyvä eduskunnanvastaisuus vieroittivat poliittista keskustaa lapualaisuudesta. Jo vuoden 1930 loppupuolella lapualaisuus nojautuikin lähes kokonaan poliittiseen oikeistoon. (Mt.)

Lapuanliikkeen kehitys kohti yhteentörmäystä laillisen yhteiskunnan kanssa onkin ainakin osittain nähtävä seurauksena psykologisesta kehitysprosessista eikä pelkästään määrätietoisenä kumouksen valmisteluna. Se, että *ajatus* vallankaappauksesta tuli usein esiin lapualaisjohtajien kokouksissa vuoden 1931 aikana kuvaa pikemminkin asennetta kuin konkreettisia suunnitelmia. Asenne pohjautui pettymykseen: lapuanliike oli aluksi saavuttanut vaikuttavia poliittisia voittoja, nyt ainakin maltillinen porvaristo tahtoi liikkeen poistuvan näyttämöltä vähin äänin. Sitä paitsi lapualaisten »isänmaallinen työ», m.m. kyyditykset, johti enenevässä määrin poliisi-kuulusteluihin ja rankaisuihinkin. Lapuanliikkeen sekautuminen Mäntsälän tapahtumiin ei tätä taustaa vasten ollut suinkaan sattuma, mutta lienee myös liioiteltua nähdä se pelkkänä aiempien päätösten toimeenpanona.

1.2. Tapahtumien kulku

Mäntsälä kuului niihin pitäjiin, joissa lapuanliikkeen toimenpiteet olivat enenevässä määrin alkaneet kohdistua myös sosiaalidemokraatteja, ennen kaikkea työväentaloja vastaan. Mäntsälän lapualaisten välit asiaan puuttuneiden sisäasiainministeri Ernst von Bornin ja Uudenmaan maaherra Bruno Jalanderin kanssa olivat tästä syystä kiristyneet. Kun tuli tietoon, että SDP:n kansanedustaja, tohtori Mikko Erich oli kutsuttu puhujaksi Ohkolan kylän työväentalolla 27. 2. 1932 pidettäviin juhliin, tilanne kiristyi entisestään. Erich oli sosiaalidemokraatteihin siirtynyt entinen kokoomuslainen ja kiivas Lapuan vastustaja. Hänen juutalainen syntyperänsä paransi tuskin hänen arvonantoaan lapualaismielisten silmissä. Hallitukselta vaadittiin Ohkolan kokouksen estämistä, mutta von Born oli järkkymätön: kokous oli laillinen, sitä ei voitu estää. Kun Mäntsälän suojeluskunnissa alkoi ilmetä merkkejä lähestyvistä raivonpurkauksesta, suojeluskuntalaitoksen johto kääntyi presidentti Svinhufvudin puoleen pyytäen tätä vaikuttamaan kokouksen estämisen puolesta. Svinhufvud ei kuitenkaan ollut valmis asettumaan von Bornia vastaan.

Ohkolan kokouksen alkaessa ajallaan työväentalon piiritti noin neljäsataa aseistettua miestä, jotka eivät piitaneet nimismiehen ja vähäisen poliisijoukon hajaantumiskäskeistä vaan avasivat tulen kohti työväentaloa. Tulitus ei johtanut uhreihin, mutta

nimismies keskeytti kokouksen, jonka osanottajat lähtivätkin paikalta. Erich poistui paikkakunnalta, ja hyökkääjät kokoontuivat Mäntsälän kirkonkylän suojeluskuntatalolle. Puhtaasti paikallisena konfliktina tapahtuma oli täten ohi (*Valtiopäivät 1932. Pöytäkirjat I*, 301—303).

Valtakunnallisella tasolla tapahtumavyöry sitä vastoin oli vasta alullaan. Ensinnäkin Ohkolassa ammuskellutta joukkoa voitiin pitää kapinallisena, koskapa miehet olivat uhmanneet sekä nimismiehen hajaantumiskehotusta että maaherran antamaa vangitsemismääräystä. Merkittävämpää oli kuitenkin, että hyökkääjien yhteydet muualle maahan johtivat lapuanliikkeen osastojen ja suojeluskuntalaisten liikekannallepanoon eri puolilla maata. 29. helmikuuta lapuanliikkeen Hämeenlinnaa kokoontunut johto asetti mäntsälälaisten taakse, vetosi kannattajiinsa kautta maan ja vaati hallitusta eroamaan. Kehotus johti laajalti aseistautuneiden joukkojen kerääntymiseen eri kaupunkeihin. Monelta paikkakunnalta matka suunnattiin suoraan kohti Mäntsälää. Esimerkiksi Jyväskylässä oli hyvää vauhtia tulossa Mäntsälän kaltainen kapinakeskus. Lapualaisjohdon osalta toimintaa ohjasivat selvästi aktiivisimmin K.J. Ståhlbergin kyyditykseen sekaantunut ja sen vuoksi erotettu entinen armeijan esikuntapäällikkö K.M. Wallenius ja etsintäkuulutettu luutnantti Artturi Vuorimaa. Vuorimaa oli lapuanliikkeen keskeisimpiä kyyditysten organisoijia ja suorittajia, ja nyt hän toimi Mäntsälässä olevien lapualaisjoukkojen johtajana.

Lapualaisjohto kokoontui Vanajalla 1. 3. saaden toimilleen sinne saapuneen liikkeen valtuuskunnan siunauksen, minkä jälkeen johto siirtyi seuraavana päivänä Riihimäelle. Riihimäelle muodostui tavaltaan kapinan esikunta, vaikkakin lapuanliikkeen johto jatkoi jo illalla 3. 3. Mäntsälään. Tapahtuman ratkaisuvaihe alkoi tällöin presidentti Svinhufvudin lähettämien neuvottelijoiden saapuessa Mäntsälään (Hyvämäki 1971, 235—246).

Mäntsälän tapahtumien myötä oli totuuden hetki koittanut presidentti Svinhufvudin suhteissa lapuanliikkeeseen. Svinhufvud oli laajalti leimautunut »lapualaispresidentiksi», ja hän oli harvoja suomalaisen politiikan johtohenkilöitä, joihin lapuanliike varauksetta luotti. Silti olisi liioiteltua väittää hänen kulkeneen liikkeen talutusnuorassa. Hän ei ollut sallinut lapualaisten sanella oman hallituksensa kokoonpanoa kesällä 1930 (Jääskeläinen 1977, 471—474).

Kun Sunilan kaikista porvarillisista puolueista koottu hallitus muodostettiin presidentinvaalien jälkeen seuraavan vuoden alkupuolella, oli kyseessä

selvä rajankäynti Svinhufvudin taholta lapuanliikkeen suuntaan. Svinhufvud ilmoitti liikkeen lähestymälle neuvottelevansa hallituskysymyksestä vain eduskuntaryhmien kanssa (Mt., 492). Lisäksi hallitukseen tuli mukaan avoimesti lapualaisvastaisia poliitikkoja, ennen muuta sisäministeriksi valittu Ruotsalaisen Kansanpuolueen von Born, josta välittömästi tuli lapualaisten keskeisin silmätkku. Tätä Svinhufvudin ensimmäistä presidenttinä nimittämää hallitusta siis Mäntsälän kapinan yhteydessä pyrittiin kampeamaan ulos.

Kun Mäntsälän tapahtuman kapinaluonne oli selvinnyt ja vaatimus hallituksen erosta esitetty julkisuudessa, ei Svinhufvudin reaktiossa näkynyt epäröintiä. Hän vastusti jyrkästi hallituksen vaihdosta tai sen kokoonpanossa tapahtuvia muutoksia ja määräsi luoksensa kutsutut kenraalit pitämään huolen siitä, ettei yksikään mies pääsisi Mäntsälästä pääkaupunkiin. Lapuanliikkeen johdon asetuttua mäntsäläläisten taakse hallitus otti vuonna 1930 säädetyn tasavallan suojelulain sovellettavaksi ja presidentti allekirjoitti sitä koskevan asetuksen. Tämän perusteella hallitus saattoi m.m. rajoittaa kokoontumisvapautta ja toimeenpanna vangitsemisia (Mt., 500). Tämän lisäksi Svinhufvud ryhtyi suoraan henkilökohtaisesti muokkaamaan suojeluskuntalaisten mielipiteitä. Tiistaina 1. 3. puolustusministeri Jalo Lahdensuo luki radiossa presidentin kehotuksen suojeluskuntalaisille, jossa pyydettiin, että he laeille kuuliaisina palaisivat kotiseuduilleen. Seuraavana päivänä presidentti lähetti henkilökohtaisen sähkeen kaikille suojeluskuntapiireille sekä piti radiossa legendaarisesti muodostuneen puheensa. Nämä tiedotteet ansaitsevat tässä tulla lähemmin lainatuiksi (esim. Leinonen 1960, 195—196).

Suojeluskuntalaiset!

Kun te olette kohottanut minut tasavallan presidentiksi täytyy teidän totella minua. Minä pidän huolen maan asioista, mutta ensin täytyy vallita rauha ja järjestys. Kukaan suojeluskuntalainen ei voi pettämättä minua kulkea kenraali Walleniuksen haihattelujen mukaan. Suojeluskuntalaiset, päällystö ja miehistö, eivät saa lähteä kapinanhankkeisiin vaan on jokaisen palattava kotiinsa.

Tämän käsken suojeluskuntain ja armeijan ylipäällikkönä, joiden toimia nyt henkilökohtaisesti johdan.

Minä olen läpi pitkän elämäni taistellut lain ja oikeuden ylläpitämiseksi ja minä en voi sallia, että laki nyt laltataan jalkojen alle ja kansalaiset johdetaan aseelliseen taisteluun toisiaan vastaan... Kun nyt olen omalla vastuullani, kenestäkään riippumatta ottanut vastatakseni rauhan

palauttamisesta maahan, kohdistuu jokainen salahanke tästä lähtien paitsi laillista järjestystä myöskin minua vastaan henkilökohtaisesti, joka itse olen suojeluskuntalaisten riveissä marssinut yhteiskuntajärjestyksen ylläpitäjänä.

Presidentin vetoamukset lisäsivät suojeluskuntien sisällä koko ajan vallinnutta ristiriitaa, ja Mäntsälän kapinaan osallistumista vastustava siipi vahvistui huomattavasti. Useat suojeluskuntalaiset lähtivät omin päin pois Mäntsälästä ja muilta kapinakeskuksiksi muodostumassa olleilta paikkakunnilta. Kun puolustusvoimien joukko-osastoja oli lisäksi asetettu strategisiin aseisiin Mäntsälän ympärille — sotaväen päällikkö Aarne Sihvo pysyi koko ajan järkkymättömän lojaalina hallitusta ja presidenttiä kohtaan — kapinalliset olivat valmiit antautumisneuvotteluihin. Sopimus saatiinkin aikaan yöllä 6. 3. Kapinan johtajat vangittiin ja kuljetettiin Helsinkiin kuulusteltaviksi. Muut tapahtumiin sekaantuneet saivat vapaasti palata koteihinsa (Hyvämäki 1971, 244—249). Lapuanliike ja sen lehdistö lakkautettiin, ja liikkeen johtajistosta vangittiin huomattava osa. Loppusyksystä 1932 heidät kuitenkin vapautettiin Walleniusta lukuunottamatta.

Sunilan hallitus oli presidentin voimakkaan tuen ansiosta kestänyt vakavan koettelemuksensa ja istui vuoden loppuun saakka, jolloin se kaatui aivan muista syistä. Mäntsälän kapinaan liittyvät erimielisyydet olivat kuitenkin kahteen otteeseen johtaneet kokoomuslaisten ministereiden eroon. Hallitus sai näin ollen kapinan seurauksena huomattavasti keskustalaisemman luonteen (Jääskeläinen 1977, 500—502).

1.3. Kapinan merkitys ja sen lopputuloksen syyt

Mäntsälän kapinan merkitystä ja sen ratkaisun taustoja voidaan tietenkin arvioida monella tavalla, ja näin on juuri tehtykin tähänastisessa kirjallisuudessa. On esitetty eriäviä käsityksiä siitä, missä määrin kapinayritys oli spontaani tapahtumavyöry ja missä määrin taas lapuanliikkeen pitkäjänteisen työn huipentuma (vrt. esim. Rintala 1962, 190; Leinonen 1960, 184—188). Kapinallisten määrä on myös aikanaan vaihdellut muutaman sadan ja peräti sadanviidenkymmentuhannen välillä, ja kapinan välitön sotilaallinen merkitys on tämän vuoksi tullut varsin eri tavoin (Hyvämäki 1971, 257; Upton 1981, 213; Soikkanen 1975, 537; Leinonen 1960, 190).

On myös esitetty väitteitä, joiden mukaan Mäntsälän tapahtumat olivat tietoisien Lapuan vastaisen provokaation tulos; *primus motorina* olisi tällöin

toiminut von Born. Ja onpa peräti tuotu esiin Erichin naisasiat selitykseksi hänen Mäntsälää kohtaan tuntemalleen mielenkiinnolle (Susitaival 1981, 198—119).

Suomalaisen politiikan kehityksen kannalta tapahtumaa on kuitenkin syytä arvioida laajemmin. Lauri Hyvämäki on tiivistäen esittänyt Mäntsälän tapahtumien merkityksen seuraavalla tavalla (1971, 269—270):

Mäntsälän kapinaa eivät tehneet vaaralliseksi eri puolilla maata kokoontuvat miesjoukot, Lapuan johdon julistukset, ei edes kapinallisten asialle myötätuntoisten porvarillisten piirien mielipide. Vaara oli siinä, että tapahtumien yllättäessä ei Sunilan hallituksen eroa aluksi pidetty liian kalliina hintana verenvuodatuksen ja sisällissodan välttämiseksi. Jos tämä menettelytapanäkemyks, jota edustivat porvarilliset poliitikot, vaikutusvaltaiset talousmiehet ja korkeat sotilashenkilöt, olisi päässyt voitolle — kuten kapinalliset toivoivat ja miltä hetkittäin näyttikin — Mäntsälästä olisi tullut lapuanliikelle yhtäläinen triumfi kuin Kallion hallituksen väistymisestä kesällä 1930 ja liikehtiminen vasta todella päässyt alkuun.

On huomattava, ettei Hyvämäki suinkaan tarkoita kaikkien porvarillisten poliitikkojen, talousmiesten ja sotilashenkilöiden puoltaneen pehmeää linjaa kapinallisten suhteen: m.m. sellaiset keskeiset henkilöt kuin von Born ja Sihvo olivat alun pitäen jyrkästi laillisuuskannalla. Mutta on silti selvää, että presidentti Svinhufvud teki ratkaisunsa aikamoisen poliittisen ristitulen alaisena ja että hänen voimakas ja paljon entistä selvempi linjanvetonsa heijastaa nimenomaan hänen käsitystään tilanteen vakavuudesta. Jos lapuanliike voi kaataa hallituksen sotilaallisin uhkakeinoin, se voi käyttää samaa mallia myös sekä eduskuntaa että koko valtiojärjestystä vastaan. Svinhufvudin ratkaisu oli näin ollen sekä itsenäinen että historiallisesti kauaskantoinen.

Presidentti käänsi siis tapahtumavirran suunnan, mutta miksi se kääntyi? Miksei Ukko-Pekkaa leimattu »patkuliksi» tai »hoipertelijaksi», kuten monelle muulle valkoisen Suomen merkittävälle henkilölle oli aiemmin käynyt? Vastaus on siinä, ettei Mäntsälän ratkaisun avain ollut lapuanliikkeen johdon tai aktivistien vaan *suojeluskuntalaitoksen* käsissä. Armeijaa olisi tuskin pystytty komentamaan yhtenäistä suojeluskuntalaisten rintamaa vastaan. On myös täysin mahdollista, että satatuhatta miestä käsittävä suojeluskuntalaitos olisi saattanut sotilaallisestikin kukistaa puolustusvoimat, joiden vahvuus oli vain kolmannes suojeluskuntien vahvuudesta.

Suojeluskunnat näyttäytyvät jälkikäteen asioita tarkastelevalle helposti »valkoisen hegemonian» tärkeimpänä ruumiillistumana. Nehän olivat vuoden 1918 voittoisan valkoisen armeijan suora jatko, ja vasemmistolaisilta oli niihin pääsy evätty. Tämä on sinänsä aivan todenmukainen näkemys, mutta se ei riitä selittämään suojeluskuntalaitoksen käyttäytymistä vuonna 1932.

Nimenomaan siitä syystä, että suojeluskunnat olivat vapaussodan voittajien yhtenäisyyden keskeisin symboli, ne olemassaolollaan *estivät puhtaasti oikeistolaisen tai äärioikeistolaisen sotilaallisen verkoston synnyn*. Niiden asema oli itse asiassa niin itsestään selvä, ettei uusia sotilaallisia järjestöjä liene edes vakavasti harkittu. Monissa muissa Euroopan maissa, missä vastaavaa yhtenäisyssymbolia ei ollut, järjestäytyi sekä äärioikeisto että perinteinen konservatismikin omiksi puoluearmeijoikseen (vrt. Erös 1981, 119—126; Stadler 1981, 101—105; Tingsten 1936, 24—27).

Suomessa lähdettiin taas siitä, että »isänmaallinen työ» sotilaallisessa suhteessa tehdään suojeluskuntien puitteissa. Niinpä lapuanliikkeen alueellinen järjestökoneisto oli rakennettu vastaamaan suojeluskuntien organisaatiota, ja kaikki lapualaisaktivistit olivat suojeluskuntatyössä tiiviisti mukana. Tämä toi suojeluskuntiin paikoitellen hyvinkin voimakasta oikeistoradikaalia henkeä, ja suojeluskunnissa tapahtuva »poliitikointi» olikin jatkuva pinnan alla kytevä kiistakysymys oikeiston ja keskustan välillä (Siltala 1985, 326—327).

Mitalin toinen puoli oli kuitenkin se, että suojeluskunnissa, varsinkin rivimiesten joukossa, oli koko ajan mukana laaja joukko puhtaasti maanpuolustuksellisista näkökohdista kiinnostuneita henkilöitä, jotka eivät millään muotoa käsittäneet suojeluskuntia laillisesta yhteiskuntajärjestyksestä erillisenä poliittisena tekijänä. Näin ollen suojeluskunnista ei päässyt kehittymään oikeistoradikalismin hallitsemaa taistelujärjesteötä.

Kun Lapuan johdolta Mäntsälän tapahtumien alkuvaiheessa kävi käsky asettua kapinallisten tueksi, reaktiot suojeluskunnissa vaihtelivat laajalti. Saatavilla oleva tieto viittaa siihen, että reagointitavat paljolti riippuivat suojeluskuntalaisten *poliittisista* katsantokannoista. Siellä, missä oikeistolaisuus ja lapualaisuus olivat vahvoilla, oltiin valmiita lähtemään kohti Mäntsälää, kun taas maalaisliiton sydänalueilla reagoitiin epäröiden tai selvän kielteisesti (Leinonen 1960, 187—202; Siltala 1985, 325—329). Suojeluskuntien sisäinen köyden veto oli jo alkanut, kun Svinhufvud antoi voimakkaan henkilökohtaisen panoksensa keskusteluun. On sel-

vää, että lapualaiskäskyä vastustavat piirit saivat pontta presidentin puuttumisesta tapahtumien kulkuun.

Toinen suojeluskunnille ominainen piirre — ja tavallaan suomalaisen valtiokeskeisen yhteiskunta-perinteen ilmentymä — oli suojeluskuntalaitoksen yhteys valtioon. Suojeluskuntalaitos oli vuonna 1927 säädetyn lain mukaan määritelty osaksi tasavallan puolustusvoimia. Sen palkalliset virat ja toimet täytettiin pääosin vakituisten armeijan upseereilla, jotka siis edelleen saivat palkkansa valtion budjetin kautta. Keskeistä oli myös, että tasavallan presidentti oli sekä suojeluskuntien että varsinaisen armeijan ylipäällikkö (*Valtiopäivät 1926. Asiakirjat III, Hallituksen esitys n:o 86*). Tätä kautta suojeluskuntien ja varsinaisten puolustusvoimien operatiivinen johto voitiin saattaa saman pöydän ympärille, niin kuin Mäntsälän tapauksessa juuri kävikin.

Suojeluskuntien päällikkö kenraali Lauri Malmberg, joka oli alun perin myöntyvällä kannalla lapualaisten vaatimusten suhteen, joutui tässä yhteydessä toteamaan sen huomattavasti tiukemman kannan, jota Svinhufvud hänen lain mukaisena esimiehenään edusti (Hyvämäki 1971, 266—267; Jääskeläinen 1977, 500). Presidentti painotti asemaansa myös siinä sähkössä, joka lähetettiin suojeluskuntapiireihin kaikkialle tiedotettavaksi: »Tämän käsken suojeluskuntain ja armeijan ylipäällikkönä». Puolustusvoimien ammattilaiselle voi tuskin selvempää kieltä puhua: esimies käskää, sotilas tottelee. Henkilökohtaisia reaktioita on tietysti historian tutkimuksen keinoin lähes mahdoton todentaa. On kuitenkin varsin kohtuullista uskoa, että asian esittäminen tässä valossa ratkaisi ongelman monen epäroivän suojeluskuntaupseerin kohdalta.

On tietysti jossittelua ryhtyä kannunvalantaan siitä, miten toisella tavalla muotoutunut suojeluskuntajärjestö olisi tilanteessa toiminut: Suomen suojeluskunnat olivat sellaiset kuin ne olivat. Vertailtaessa Suomea Euroopan eri osiin voidaan kuitenkin todeta, että porvariston sotilaallinen järjestäytyminen oli useimmiten kaikkea muuta kuin virallisesti epäpoliittista, valtion tuen ja valvonnan alla tapahtuvaa maanpuolustustoimintaa. Päinvastoin vallalla olevan valtiojärjestyksen muuttaminen oli usein avoimesti tavoitteena ja järjestöjen rajat samalla parlamentaarista demokratiaa vastustavien ja kannattavien ryhmien rajoja. Suojeluskuntien asema koko »valkoisen Suomen» yhteisenä järjestönä sekä niiden yhteys valtioon antoivat niille niiden erityisluonteen Suomessa. Ne estivät oikeiston täydellistä »gettoutumista» ja pitivät yllä eri porvarillisten suuntauksien välistä vuoropuhelua. Valtioval-

lan kannalta ne loivat edellytyksiä tasapainoiselle ja lain puitteissa tapahtuvalle kehitykselle. Tuskinpa monikaan tarkkailija olisi edes kulmakarvojaan kohottanut, jos Svinhufvudia olisi kohdannut sama kohtalo, mikä lähes samanaikaisesti tuli Hindenburgin osaksi Saksassa. Mutta Suomen puolustusvoimien ja *Reichswehrin*, niin kuin myös suojeluskuntien ja *Freikorpsin*, välillä oli ratkaiseva ero (Saksan kehityksestä esim. Nicholls 1979).

2. Epilogi: Isänmaallinen Kansanliike

2.1. IKL:n elämäнкаari

Mäntsälän kapinan lopputulos vahvisti ratkaisevalla tavalla parlamentaarista järjestelmää oikeistoradikaalisen suunnan kustannuksella ja fasistisluontoi- sen diktatuurin uhka oli paljolti poistettu suomalaisesta politiikasta. Tappiosta ja toimintakiellosta huolimatta lapuanliikkeen ei voitu odottaa hiljaa häviävän politiikan näyttämöltä. Sehän oli kaikesta huolimatta ollut laaja kansanliike, johon varsin monet huomattavat ryhmät ja henkilöt olivat sijoittaneet niin poliittista kuin taloudellistakin pääomaansa.

Jo maaliskuussa 1932 alkoi organisoitu toiminta lapuanliikkeen työn jatkamiseksi ja uuden, Isänmaalliseksi Kansanliikkeeksi kutsutun järjestön ensimmäinen ohjelma voitiinkin laatia kuukautta myöhemmin. Laajaa ja monipuolista järjestöverkkoa ruvettiin myös ripeästi rakentamaan, ja IKL:stä kehittyikin sotien välisen Suomen järjestöllisesti tehokkain ja modernein puolue. Sen jäsenmäärän väitetään kohonneen peräti 80 000:een.

Vertailun vuoksi voidaan mainita, etteivät suurimmat puolueet, SDP ja maalaisliitto, yltäneet edes puoleen tästä määrästä. Järjestöllistä tehokkuutta kuvastavat edelleen laajan, saksalaisen *Kopfbblatt*-periaatteen mukaan rakennetun puoluelehdistön luominen sekä IKL:n oma, osittain varsin menestyksenkäs liiketoiminta. Viimeksi mainittu toi suomalaiseen päivittäiseen elämään m.m. sellaisia käsitteitä kuin *Karhukahvi* ja *Karhuravintolat*. Kahvia markkinoitiin IKL:n tukkukaupan kautta ja ravintoloita perustettiin moneen eri kaupunkiin. IKL:n tunnus, Lapuan kunnan vaakunasta lainattu musta karhu, oli nimenannon taustalla (Uola 1982).

Järjestöllisestä tarmosta huolimatta suomalainen politiikka ei kohdellut IKL:ää kovinkaan suopeasti. Lapualaisuuteen liittyvä toiminta oli Mäntsälän tapahtumien myötä saanut kielteisen leiman, ja keskustan ja vasemmiston asenne IKL:ään olikin yksiselitteisen torjuva. Kokoomuksessa sitä vastoin

lapualaismyönteisyys pysyi enemmistönä Mäntsälän kapinan jälkeenkin. Tästä on muun muassa osoituksena IKL:n ja kokoomuksen yhteinen vaaliliitto vuoden 1933 eduskuntavaaleissa. Tulos oli IKL:lle pettymys ja kokoomuksen kannalta katastrofaalinen. Vaaliliitto sai nimittäin vähemmän paikkoja kuin mitä kokoomus oli saanut yksin vuonna 1930 sen aikaisen lapualaisaallon sitä voimakkaasti suosissa. Kun IKL:ään lukeutuvat 14 kansanedustajaa pian järjestäytyivät omaksi eduskuntaryhmäkseen, kokoomuksen lapualaisvastainen siipi sai J.K. Paasikiven johdolla yliotteen puolueensa sisällä. Vuonna 1934 kokoomus julistautuikin irti IKL:n edustamasta »Suomelle vieraasta» politiikasta (Karvonen 1988, 33—39).

Pesäero kokoomuksesta vei IKL:n lähes täydelliseen paitsioon politiikassa. Se pystyi tosin vuonna 1936 säilyttämään aiemmin saamansa 14 kansanedustajapaikkaa ja saamaan vuotta myöhemmin suunnilleen saman äänimäärän presidentinvaaleissa. Viimeisissä sotia edeltäneissä vaaleissa vuonna 1939 sen edustajamäärä putosi kuitenkin jo kahdeksaan. Rajoitettua parlamentaarista pohjaa enemmän haittasi puolueen toimintaa kuitenkin muiden puolueiden asenne. Yhteistyökumppaneita — jotka Suomen monipuoluejärjestelmässä ovat välttämättömiä — ei enää löytynyt. A.K. Cajanderin punamultahallitus teki sisäministerinsä Urho Kekkosen aloitteesta jopa päätöksen IKL:n lakkauttamisesta vuonna 1938. Päätös kumottiin kuitenkin oikeudessa, kun ei voitu näyttää toteen, että IKL oli syyllistynyt lainvastaiseen toimintaan. Hanke synnytti sanonnan »Kekkosen konstit», joka on vanhimmalle suomalaispolvelle vieläkin tuttu käsite (Uola 1982, 339—373).

Jatkosodan vaatima kansallinen yhtenäisyys vähensi puoluerajojen merkitystä. Niinpä IKL:n eduskuntaryhmän puheenjohtaja Vilho Annala sai toisen kulkulaitosministerin paikan J.W. Rangellin johtamassa kaikkien puolueiden hallituksessa. Sodan kulku ratkaisi kuitenkin lopulta IKL:n kohtalon. Syksyn 1944 aseleposopimuksen 21 artikla lakkautti sen »Hitlermielisenä» järjestönä kolmentoista muun yhteisön rinnalla. Pariisin rauhansopimus vahvisti tämän määräyksen vuonna 1949 sinetöiden tämän suomalaisen oikeistoradikalismien viime vaiheen politiikan loppuunkäsittelyjen kysymysten joukkoon (Mt., 430—477).

2.2. IKL:n ideologia ja sen kannatuksen sosiaalinen pohja

Tutkittaessa yhteiskunnallisten liikkeiden taustaa ja kannatuspohjaa on tärkeää ottaa huomioon niiden

luonteessa ja asemassa ajan myötä tapahtuvat muutokset. Niinpä kun on tutkittu esimerkiksi Euroopan eri fasisistisia liikkeitä on havaittu, että niitä kannattaneet ryhmät saattoivat olla varsin erilaisia riippuen siitä, olivatko puolueet onnistuneet pääsemään valta-asemiin vai eivät (Merkl 1980, 753—781).

Mäntsälän jälkeen oli selvää, että IKL ei pystyisi tarjoamaan politiikan opportunisteille pikatiestä menestykseen. Järjestö on päinvastoin tutkimuksen kannalta mielenkiintoinen sen vuoksi, että se edusti häviäjiä kolmekymmentäluvun loppupuolen suomalaisessa politiikassa. Sitä kannattaneet piirit muodostivat Suomen oikeistoradikalismien kovan ytimen, ja IKL:n sanoma oli tämän perusjoukon ideologiaa.

Kotimaisessa kirjallisuudessa on käyty jonkin verran väittelyä sekä lapuanliikkeen että IKL:n suhteesta fasismiin, mutta vertailevassa länsimaisessa tutkimuksessa ei juuri ole epäröity sijoittaa IKL:ää Euroopan fasisististen liikkeiden pitkään riviin (esim. Merkl 1980). Määriteltiinpä tuo käsite miten tahansa, voidaan joka tapauksessa todeta, että IKL:n ideologian tutkimiseen on, varsinkin verrattuna lapuanliikkeeseen koko lailla hyvät edellytykset. IKL:llä oli nimittäin laajahko ja yksityiskohtainen kirjoitettu ohjelma, mikä oikeastaan lapuanliikkeeltä tyystin puuttui.

Koska IKL nimenomaan oli luotu jatkamaan lapuanliikkeen toimintaa, sen ideologia oli luonnollisesti paljolti sen edeltäjältä perittyä. Silti myös selviä eroavaisuuksia voidaan havaita.

Lapuanliikkeen kommunisminvastaisuus esiintyi IKL:n ohjelmassa sinä laajentuneena marxilaisuuden vastustamisena, joka oli havaittavissa jo lapuanliikkeen radikalisoitumisvaiheessa: sosiaalidemokratiakin oli vain kommunismia lampaiden vaatteissa. Parlamentarismien vastustaminen oli sekin perua lapuanliikkeeltä: puoluevalta nähtiin sekä poliittista moraalia turmelevana että marxilaisuutta suojelevana tekijänä. Puolue-eduskunnan tilalle tuli luoda korporatiivinen edustuslaitos, jossa eri elinkein alojen työnantajat ja työntekijät olisivat edustettuina. Tämä ajatus ei ollut esiintynyt selvänä lapuanliikkeen sanomassa, ja kyseessä onkin tietysti Mussolinin Italiasta tuotettu laina. Tuontitavara manteleelta oli myös johtajaperiaate, jota IKL ei kuitenkaan voimakkaan johtajahahmon puutteessa koskaan pystynyt käytännössä toteuttamaan. Nationalismi oli edelleenkin keskeinen tekijä. Ulkopoliitikassa vaadittiin yhä järkkymätöntä linjaa itään päin ja sen tueksi vahvoja puolustusvoimia. Uutta oli taas se, että nationalismien toinen kärki suunnattiin Akaatemisen Karjala-Seuran painostuksesta sisäänpäin,

ruotsinkielistä kansanosaa vastaan. Lapuanliikehän oli nimenomaan asettunut kaksikielisyyskannalle Vihtori Kosolan julistaessa, että isänmaan pelot eivät kysy kyntäjän kieltä. IKL puolestaan näki kielellisen vähemmistön samanlaisena kansaa jakavana tekijänä kuin puoluepolitiikankin. Kun IKL vielä ryhtyi kritisomaan kapitalismia luokkarajoja luovana järjestelmänä, on helppo ymmärtää, että tuolloin vielä laajalti suomenruotsalaisten käsissä ollut elinkeinoelämä epäsi IKL:ltä lapuanliikkeen aikanaan saaman huomattavan taloudellisen tuen (Uola 1982, 60—119).

IKL ryhtyi lisäksi käymään jonkinasteista juutalaisuuden ja vapaamuurariuden vastaista kampanjaa. Suomessa oli tuolloin vain noin puolisoistatuhatta juutalaista. Se, että nämä kysymykset kuitenkin saivat tietyn aseman IKL:n ideologisessa sanomassa, on joka tapauksessa omiaan kuvastamaan puolueen Saksasta ja Italiasta saamia virikkeitä. Kaikkein näkyvimmin niitä toki heijasti IKL:n puolueunivormu — musta paita ja sininen solmio — joka kuitenkin julistettiin laittomaksi vuonna 1934 eduskunnan säätämällä poliittiset univormut kieltävällä n.s. puserolailla (Mt., 90—100, 204—210).

Siirryttäessä käsittelemään IKL:n joukkokannatuksen sosiaalista pohjaa tutkimus kohtaa valitettavina vaikeuksia. Sekä lapuanliikkeen että IKL:n jäsenkortistot on joko tuhottu tai — sikäli kun niitä vielä on olemassa — piilotettu suojelupoliisin vaikeasti avattavien ovien taakse. Yksilötasolla tapahtuva analyysi jää siis pakosta aivan liian sirpaleiseksi ja kattavampi tutkimus onkin tehtävä epäsuorasti, vaalitulastoja tarkastellen. Nämä tilastot eivät tietenkään kerro mitään yksityisistä äänestäjistä, vaan kuvaavat puolueiden äänimääriä kuntatasolla. Vertaamalla IKL:n kannatustasoa kunnissa kuntien muihin ominaisuuksiin, kuten niiden elinkeinorakenteeseen, aiempiin puolueiden välisiin voimasuhteisiin, maantieteelliseen sijaintiin jne., saadaan kuitenkin kuva niistä yhteiskunnallisista ympäristöistä, joista oikeistoradikalismi ammensi elinvoimaansa. Koska nimenomaan keskitytään ympäristöihin, tätä tutkimusmenetelmää tavataan kutsua vaaliekologiseksi metodiksi.

IKL esiintyi siis ensimmäisen kerran omalla ehdokaslistallaan vuoden 1936 eduskuntavaaleissa, ja näiden vaalien tuloksia tarkastelemalla saakin riittävän käsityksen puolueen vaalikannatuksen pohjasta. Ensiksi on kuitenkin syytä mainita, että IKL:n puolueluonne ja sen osallistuminen vaaleihin olivat aluksi varsin kiivaan ristiriidan kohde liikkeen sisällä. Monet pitivät epäjohtonmukaisena, että parlamentarismia ja puoluevaltaa ankarasti ar-

vosteleva liike itse ryhtyisi esiintymään puolueena. Kokoomuksen avoin tuki kansanliikkeelle houkutteli IKL:n kuitenkin mukaan vaaliyhteistyöhön vuonna 1933, minkä seurauksena järjestö väistämättä alettiin mieltää puolueeksi. Vuonna 1936 IKL asetti ehdokkaita kaikissa vaalipiireissä saaden 8,3 prosenttia äänistä eli lähes satatuhatta ääntä.

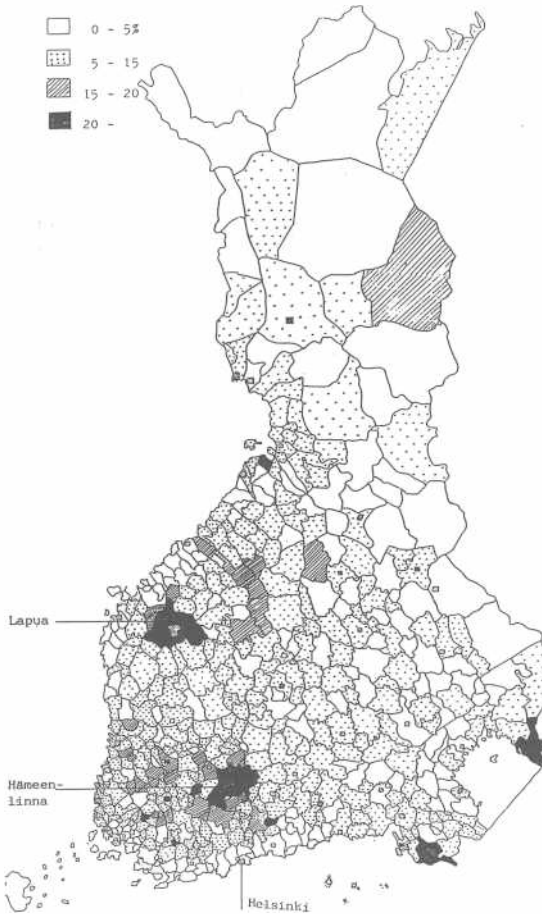
Alueellisesti katsoen IKL oli selvästi vahvempi länsi- ja etelä-Suomessa kuin idässä ja pohjoisessa. Merkittävimmät poikkeukset olivat tässä suhteessa etelän ja lännen ruotsalaisalueet ja kaakossa muutammat rajanpinnan karjalaiskunnat. Aitosuomalaisuutensa vuoksi IKL ei käytännössä saanut lainkaan ruotsalaisia ääniä. Leningradin läheisyydessä sijaitsevissa kunnissa taas IKL:n saarnaama ryssäviha löysi ilmeisesti kaikupohjaa.

Varsinaisia selviä kannatuskeskuksia oli kuitenkin kaksi. Etelä-Pohjanmaalla kymmenisen kuntaa Lapuan seudulla tarjosi IKL:lle tukea huomattavasti yli valtakunnallisen keskiarvon. Ennätyslukemiin päästiin Kuortaneella, missä IKL:n ääniosuus oli peräti 51,4 prosenttia. Kokonaisuutena ottaen Pohjanmaa ei suinkaan ollut IKL:n vahvimpia alueita, vaan nuo Etelä-Pohjanmaan kunnat olivat pikemminkin selvästi erottuva IKL-saareke.

Toinen alueellisista kannatuskeskuksista sitä vastoin sijoittuu alueelle, missä IKL laajemmaltikin sai selvästi keskimääräistä vahvempaa kannatusta. Hämeenlinnan ympärille, kaupunki itse mukaanlukien, muodostui nimittäin myös kymmenen kunnan vahvuinen IKL-pesäke. Samalla kuitenkin suhteellisen vahva IKL-kannatus jatkui laajalle eteläiseen Satakuntaan ja Varsinais-Suomen pohjoisosiin: Vammalassa, Loimaalla ja Kodisjoella IKL:n kannatus saavutti huomattavan korkean tason. Sitä vastoin Hämeen pohjoisen vaalipiirin lukemat olivat kauttaaltaan valtakunnallista keskitasoa tai sen alapuolella. Varsinaisten alueiden lisäksi on mainittava, että IKL sai huomattavaa kannatusta kaupaloissa ja pikkukaupungeissa kautta maan (lähemmin Karvonen 1988, 39—47).

Mitkä piirteet sitten kuntatasolla liittyivät IKL:n kannatukseen? Kannatusta tilastollisesti selittävien tekijöiden joukossa on selvästi yksi ylitse muiden: kokoomuksen aiemmin saama kannatus. IKL:n vahvat alueet olivat ensi kädessä kokoomuksen vahvoja kannatusalueita. Ne olivat lisäksi nimenomaan kokoomuksen sydänalueita, sellaisia seutuja, joilla kokoomuksen vahva kannatus oli levinnyt jopa useita kymmeniä kuntia käsittäviksi yhtenäisiksi poliittisiksi alueiksi.

Varsin selvästi voidaan myös todeta, että maalaisliiton hallitsemilla alueilla IKL:n kannatus jäi

IKL:n kannatus vuoden 1936 eduskuntavaaleissa

alhaiseksi. Varsinkin Pohjanmaalla tämä ero tulee hyvin selvästi esille. Lapuaa ympäröivät kunnat olivat aiemmin muodostuneet kokoomuksen vahvimaksi saarekkeeksi koko Suomessa, kun taas pohjoiseen päin mentäessä alkaa maalaisliiton läntinen sydänsoutu, missä IKL:n kannatus oli huomattavan suppeata. Raja oli paikoitellen hyvinkin jyrkkä: Kuortaneen vahvassa kokoomukselaiskunnassahan IKL sai yli puolet äänistä vuonna 1936, kun taas sen kannatus naapurikunnassa, maalaisliittolaisella Lehtimäellä, jäi pariin prosenttiin.

Tähän tekijään liittyy läheisesti toinen IKL:n kannatusta säädellyt tekijä, nimittäin mautilojen keskimääräinen koko. Siellä missä suurviljely oli laajalle levinnyttä, IKL menestyi verrattain hyvin, kun taas pienten ja keskisuurten viljelmien hallitsemat alueet olivat lähes sen saavuttamattomissa. Lisäksi on mielenkiintoista, että voimakasta IKL-kannatusta ei syntynyt kunnissa, joissa kommunistit

olivat saaneet vahvaa kannatusta. IKL:n kannatuskeskukset olivat päinvastoin kaukana kommunistien perinteisistä keskuksista, ja niissä itsessään kommunistien kannatus oli ollut lähes olematonta. Taajamissa IKL:n kannatus liittyi lähinnä eri palveluammattien osuuden vaihteluihin; tyypillisissä teollisuuskeskuksissa IKL sai suhteellisen vähän ääniä.

Etelä-Pohjanmaata ja Hämeenlinnan seutua lähemmin tarkasteltaessa havaitaan IKL:n kannatuksen taustassa selvähköjä eroja. Pohjanmaalla IKL:n kannatuksen liittyminen aiempaan kokoomuslaisuuteen oli huomattavan vahvaa, kun taas Hämeessä tämä side oli heikompi, joskaan ei suinkaan olematon. Pohjanmaalla pietistisen herätysliikkeen körttiläisyydeksi kutsuttu siipi oli läheisessä suhteessa IKL:n kannatukseen. Körttiläiset pitivät kaikkia maallisiakin kysymyksiä, politiikka mukaan lukien, seurakunnan yhteisinä asioina; seurakunnalla tuli olla yksi ja ainoa »oikea» kanta asioihin. Niinpä körttiläiset olivat aikanaan päätyneet kannattamaan kokoomuksen edeltäjää, Vanhasuomalaista puoluetta, ja näin ollen sitten päätyneet kokoomuslaisuuteen. Edelleen he olivat yksissä tuumin ja suurin uhrauksin asettuneet valkoiseen rintamaan punakapinaa vastaan 1918. Lapuanliikkeeseen ja IKL:ään osallistuminen oli samanlaisen kollektiivisen päätöksen tulos (Karvonen 1988, 95—100).

Eteläisessä Hämeessä ei tällaista uskonnollista tekijää ollut IKL:n kannatuksen taustalla. Siellä oikeistoradikalismia selitti kaksi toisiinsa läheisesti liittyvää seikkaa. Yhtäältä Etelä-Häme oli poliittisesti voimakkaasti polarisoitunut alue: oikeisto ja vasemmisto olivat vahvoja, keskusta heikko. Toisaalta alue oli kansalaissodan aikana ollut sekä punaisen että sen jälkeen valkoisen terrorin keskeisiä näyttämöjä. Alue oli sodan ankarimpien taistelujen tanner, ja kaikista sen kunnista kaatui suuri määrä sekä valkoisia että punaisia sotilaita.

Jaakko Paavolaisen laskelmien mukaan punaiset syyllistyivät kymmenessä Hämeenlinnan seudun kunnassa yhteensä 87:ään murhaan. Lisäksi punaiset ryhtyivät sodan loppuvaiheessa ottamaan pakola Etelä-Hämeen talollisia riveihinsä. Voittoisat valkoiset eivät epäröineet kostaa näitä tekoja. Mainituista kymmenestä kunnasta joutui 333 punakaartilaisista valkoisten teloittamiksi (Paavolainen 1966, 316—323). On selvää, että kun puoluerajoilla tällä seudulla oli näin traagisen väkivaltaisen tausta, vihamielisyys vastapuolta kohtaan ei hevillä hävinnyt rauhankaan aikana. IKL:n äärimmäinen marxilaisuudenvastaisuus löysi näin Etelä-Hämeestä suosivan maaperän.

Taloudellinen lama, joka usein nähdään fasismin nousun tärkeimpänä selittäjänä, loi luonnollisesti Suomessakin maaperää sille yhteiskunnalliselle levottomuudelle, jonka osia lapuanliike ja IKL olivat. Tästä ei kuitenkaan pidä tehdä sitä johtopäätöstä, että nämä liikkeet olisivat olleet nimenomaan lamasta eniten kärsivien protestiliikkeitä. Itse asiassa IKL:n vahvan kannatuksen kunnat kärsivät lamasta suhteellisen vähän verrattuna maan muihin osiin. Sikäli kun lama oli IKL:n kannatuksen taustalla se koski suurtalonpoikia. Maanviljelijäväestön suuri enemmistö, pienet ja keskisuuret talonpojat, ei reagoinut lamaan tällä tavalla. Heidän keskuudessaan syntyi itse asiassa täysin erillinen protestivirtaus n.s. pulaliikkeitten muodossa. Nämä pysyttelivät lapualaisuuden ulkopuolella ja keskittivät vaatimuksensa puhtaasti talouspoliittisiin kysymyksiin. IKL ei myöskään onnistunut mobilisoimaan aiemmin passiivisia kansalaisia vaaliurnille. Sen äänimäärät olivat päinvastoin korkeita kunnissa, joissa jo entuudestaan oli varsin korkea äänestysprosentti; näinhän Kokoomuksen kannatusalueilla yleensäkin oli asianlaita.

Tiivistäen voidaan suomalaisen oikeistoradikalismien lopputahteja edustavasta IKL:stä sanoa seuraavaa. Puolue ei onnistunut kasvamaan suurehkoa pikkupuoluetta kookkaammaksi, mutta oli kuitenkin Pohjolan fasistipuolueista selvästi suurin. Sen ideologiassa korostuivat lapualaisuuden perinnön lisäksi ulkomaiset esikuvat, kuten korporatismi ja johtajaperiaate. Kannatuksensa osalta se nojasi kokoomuslaisuuteen ja pientaajamien pikkuporvaristoon sekä kaupunkien suomenkieliseen virkamiehistöön ja oppineistoon. Tilastollisesti merkittävintä »keskiluokkaa», pienten ja keskisuurten viljelmien talonpoikaistoa se ei onnistunut tavoittamaan.

3. Mikä pelasti Suomen fasismilta?

Kun tarkastelee niitä Euroopan maita, joissa demokratia murtui sotien välisenä aikana, voi havaita tiettyjä niille yhteisiä piirteitä. Niillä oli kokemuksia sisällissodasta tai vastaavasti traagisesta konfliktista. Kommunismi oli niiden työväenliikkeessä keskimääräistä vahvemmassa asemassa. Niille oli ominaista sekä ulos- että sisäänpäin suuntautunut nationalistinen kiihotus, toisin sanoen rajakiistat ja vähemmistöongelmat. Demokratian luhistumista edelsi lisäksi oikeistoradikaalin joukkoliikkeen voimakas nousu.

Kaikki nämä tekijät olivat ominaisia myös itsenäiselle Suomelle. Suomi onkin vertailevassa tutkimuksessa mielenkiintoinen poikkeustapaus: kom-

munismin kieltäminen jäi ainoaksi parlamentaarista demokratiaa selvästi rajoittavaksi toimenpiteeksi. Mikä pysäytti kehityksen kohti diktatuuria Suomessa?

Jos lähdetään siitä, että yksilöiden toiminnalle on historialliset ja yhteiskunnalliset rajansa, Svinhufvudin merkittävä rooli Mäntsälän kapinan yhteydessä on tulkittavissa tarjolla olevien poliittisten mahdollisuuksien taitavaksi hyväksikäytöksi. Suomen porvariston rakenne ja poliittinen järjestäytyminen loivat nuo mainitut mahdollisuudet. Avainasemassa oli keskusta, ennen kaikkea Maalaisliitto. Maalaisliitto puolsi kommunismin poiskitkemistä Suomen politiikasta, mutta se vastusti eduskunnan vallan rajoittamista ja vallan keskittämistä toimeenpaneville elimille. Taustalla saattoi tietysti olla aatteellisuuttakin, mutta eduskuntakeskeisyyttä puolsivat huomattavasti konkreettisemmatkin seikat. Laaja pienviljelijäväestö sai tätä kautta lukumäärältään huomattavan voimakkaan edustuksen, mitä se tuskin olisi voinut saavuttaa keskitetyimmässä valtajärjestelmässä. Kun pienviljelijöiden tulot lisäksi tulivat valtaosin kotimaan markkinoilta, eduskunta pystyi tulleja, veroja ja tukiaisia säätelemällä tehokkaasti puolustamaan viljelijöiden asemaa. Näin ollen oli mahdollista saada maanviljelijäväestön valtaosa liikekannalle eduskunnan valtaa kaventamaan pyrkiviä voimia vastaan.

On kiistämätön tosiseikka, että sotien välisessä Suomessa vallitsi kansalaissodan voittajien ylläpitämä »valkoinen hegemonia». Tämä ylivalta oli kuitenkin monisäikeinen ja poliittisessa mielessä kirjava ilmiö. Nimenomaan nämä poliittiset eroavaisuudet pakottivat suojeluskuntalaitoksen, valkoisen yhtenäisyyden keskeisen symbolin, pysyttämään suoranaisten poliittisen toiminnan ulkopuolella. Mäntsälän kriittisten päivien aikana tällä seikalla oli ratkaiseva merkitys.

Sosiaalidemokraattisesta näkökulmasta tämä keskustan roolin painottaminen saattaa tuntua epäoikeudenmukaiselta historiankirjoitukselta. Olihan SDP suurtenkin riskien uhalla johdonmukaisesti kulkenut lapuanliikettä vastustavaa linjaa. Kolmekymmentäluvun alun oikeistoväritteissä politiikassa sosiaalidemokratia oli kuitenkin pakotettu puolustusasemiin. Väinö Tanner oivalsikin, että taistelu oli ensi kädessä käytävä epäsuoraan, lapuanliikettä vastustavien porvarillisten voimien kautta. Tätä strategiaa SDP sovelsi suhteissaan sekä Sunilan hallitukseen että sitä seuranneeseen Kivimäen hallitukseen. Näin ollen voidaan sanoa, että sosiaalidemokratian panos lapuanliikkeen murtamisessa oli välttämätön, muttei riittävä tekijä. Vasta dikta-

tuurin uhan jo käytännössä kadottua SDP:n rooli muuttui politiikkaa suoraan ohjaavaksi. Päästessä syksyyn 1936 keskustan ja sosiaalidemokraattien suhteet olivat kypsyneet hallitusyhteistyöhön saakka, mikä toteutui kun presidentti Kallio ensimmäisenä virkatoimenaan nimitti Cajanderin »punamulta-hallituksen» maaliskuussa 1937. Suomen sisäpolitiikan värit olivat näin ollen samat kuin muuallakin vakaasti demokraattisessa Pohjolassa.

LÄHTEET

- Erös, J. (1981): »Hungary», teoksessa S.J. Woolf, (toim.), *Fascism in Europe*, London and New York: Methuen.
- Hyvämäki, L. (1971): *Sinistä ja mustaa. Tutkielmia Suomen oikeistoradikalismista*, Helsinki: Otava.
- Jääskeläinen, M. (1977): »Demokratian kriisi», teoksessa *Valtioneuvoston historia I*, Helsinki: Valtioneuvoston historiatuomikunta.
- Karvonen, L. (1988): *From White to Blue-and-Black. Finnish Fascism in the Inter-War Era*, Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Leinonen, A. (1960): *Vuosikymmenten valinkauhassa. Muistelmia III*, Porvoo ja Helsinki: WSOY.
- Merkel, P.H. (1980): »Comparing Fascist Movements», teoksessa S. Ugelvik Larsen, B. Hagtvet, J.P. Myklebust, *Who Were the Fascists. Social Roots of European Fascism*, Bergen: Universitetsforlaget.
- Nicholls, A.J. (1979): *Weimar and the Rise of Hitler*, London: Macmillan.
- Paavolainen, J. (1966): *Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 1918. I. Punainen terrori*, Helsinki: Tammi.
- Rintala, M. (1962): *Three Generations. The Extreme Right Wing in Finnish Politics*, Bloomington: Indiana University Press.
- Siltala, J. (1985): *Lapuanliike ja kyyditykset 1930*, Helsinki: Otava.
- Soikkanen, H. (1975): *Kohti kansanvaltaa I. 1899—1937. Suomen Sosiaalidemokraattinen Puolue 75 vuotta*, Vaasa: Suomen Sosialidemokraattinen Puolue — Puoluetuomikunta.
- Stadler, K.R. (1981): »Austria», teoksessa S.J. Woolf (toim.), *Fascism in Europe*, London and New York: Methuen.
- Susitaival, P. (1981): *Aktivisti ei hellitä*, Hämeenlinna: Karisto.
- Tingsten, H. (1936): *De nationella diktaturerna. Nazismens och fasismens idéer*, Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Uola, M. (1982): *Sinimusta veljeskunta. Isänmaallinen kansanliike 1932—1944*, Helsinki: Otava.
- Upton, A.F. (1981): »Finland», teoksessa S.J. Woolf, (toim.), *Fascism in Europe*, London and New York: Methuen.
- Valtiopäivät 1926. Asiakirjat III*, Helsinki 1927: Valtioneuvoston kirjapaino.
- Valtiopäivät 1932. Pöytäkirjat I*, Helsinki 1933: Valtioneuvoston kirjapaino.